

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

11.2A

۸۷/۱۰۸۰۱۵
۸۸-۱۳۴

دانشگاه شهید باهنر کرمان

دانشگاه شهید باهنر کرمان

دانشکده اقتصاد و مدیریت

گروه اقتصاد

پایان نامه جهت دریافت درجه کارشناسی ارشد

تأثیر آزادسازی تجاری بر رشد اقتصادی در ایران و پیش بینی
آن به روش های ژنتیک و جمعیت ذرات

استاد راهنما:

دکتر سید عبدالمجید جلائی

استاد مشاور:

دکتر حسین نظام آبادی پور

مؤلف:

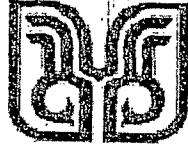
محمد حسین امجدی

کتابخانه دانشگاه شهید باهنر کرمان
شماره ثبت کتاب

۱۳۸۷ / ۱۲ / ۲۷

آبان ماه ۱۳۸۷

۱۱۰۰۲۸

دانشگاه شهید باهنر کرمان

دانشگاه شهید باهنر کرمان

دانشکده مدیریت و اقتصاد

بخش اقتصاد

این پایان نامه به عنوان یکی از شرایط احراز درجه کارشناسی ارشد به

بخش اقتصاد

دانشکده مدیریت و اقتصاد

دانشگاه شهید باهنر کرمان

تسلیم شده است و هیچگونه مدرکی به عنوان فراغت از تحصیل دوره مزبور شناخته نمی شود.

دانشجو: محمد حسین امجدی

استاد راهنما: دکتر سید عبدالمجید جلائی

استاد مشاور: دکتر حسین نظام آبادی پور

داور ۱: دکتر حمید رضا حری

داور ۲: دکتر شهرام گلستانی

نماینده تحصیلات تکمیلی دانشگاه: دکتر حسین اکبری فرد

حق چاپ محفوظ مخصوص مؤلف است.

تقدیر و تشکر

من لم یشکر المخلوق لم یشکر الخالق

سر بر آستان جلال پروردگار بی‌همتا می‌سایم که دگر بار توفیق اندوختن دانش را روزی‌ام فرمود. اکنون که بر فراز سال‌های تحصیل به افتخار ایستاده‌ام، سرشارم از سپاس و ستایش ایزدی که مرا عزت کسب علم عطا فرمود و یاری‌ام نمود تا در این سال‌ها خالی از وسوسه‌های شیطانی و لبریز از عشق پاک او باشم. در کمال تواضع و فروتنی منت اساتید فرزانه و بزرگواری را به دوش می‌کشم که راهی نو پیش‌رویم گشودند و به ماورای نادانسته‌هایم راه نمودند.

بدین وسیله از زحمات استاد محترم راهنما، آقای دکتر سید عبدالمجید جلائی تقدیر می‌نمایم که در مراحل مختلف تحقیق کمک کردند و با سعه صدر کنجکاوی‌ها و مزاحمت‌های وقت و بی‌وقت مرا تحمل کردند و سایه به سایه، قدم‌های ناتوانم را به توان بخشیدند.

همچنین از زحمات جناب دکتر حسین نظام‌آبادی‌پور که به عنوان استاد مشاور مرا در این راه یاری رساندند، کمال تشکر و قدر دانی را به عمل می‌آورم. لطف و محبت ایشان را هیچ‌گاه فراموش نخواهم کرد.

از آقای دکتر گلستانی و دکتر حری که زحمت داوری این پایان‌نامه را تقبل کردند تشکر و قدر دانی می‌کنم. از نماینده تحصیلات تکمیلی آقای دکتر اکبری تشکر می‌کنم.

از اساتید بزرگوار گروه اقتصاد خانم ایرانی و دکتر شکیبایی نهایت تشکر را دارم.

از همراهان عزیز و دوستان همکلاسی آقایان حسینی، نصرتی، فرخ‌فال، شهروان، مسرور و خانم‌ها کوچک‌زاده، نیک‌بخت، بطا، صادقی، تهمتنی و محقق‌زاده که در طول دوران تحصیل همواره یآوری مهربان برای من بودند، کمال تشکر و سپاس را دارم.

تقدیم به

راست قامتان طریق آزاداندیشی، تفکر و تعقل،

پدر و مادرم، که از قناعت و مناعت خود دانش‌اندوزی مرا میسر ساختند.

چکیده:

در سال‌های اخیر ارتباط میان آزادسازی تجاری و رشد اقتصادی از مباحث مورد علاقه اقتصاددانان بوده است. از این رو بررسی این امر که آیا آزادسازی باعث افزایش رشد اقتصادی کشورهاست یا خیر؟ و اگر پاسخ مثبت است دلیل آن چیست، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار می‌باشد. هدف این تحقیق بررسی عوامل تعیین‌کننده رشد اقتصادی و تبیین رابطه‌ی آن با درجه‌ی بازبودن تجاری است. بنابراین با به کارگیری چارچوب مدل رشد درون‌زا به بررسی رابطه بین آزادسازی تجاری و رشد اقتصادی در ایران مبتنی بر رویکرد هم‌انباشتگی جوهانسن طی دوره زمانی ۸۵-۱۳۴۵ پرداخته شده است. به منظور بررسی پویایی‌های کوتاه‌مدت درون‌نمونه و برون‌نمونه‌ای از دو ابزار مدل‌های تصحیح خطا و تجزیه واریانس (VDC) و تابع عکس‌العمل آنی (IRF) استفاده گردید. نتایج نشان می‌دهد که در بلندمدت اثر شاخص آزادسازی بر رشد مثبت، ولی معنادار نیست. همچنین سرمایه‌گذاری و سرمایه انسانی تأثیر مثبت و درآمدهای نفتی، مخارج دولت و تورم تأثیر منفی بر رشد اقتصادی ایران دارند. سپس با استفاده از یک مدل غیرخطی مطلوب به پیش‌بینی رشد اقتصادی به کمک الگوریتم‌های ابتکاری (الگوریتم ژنتیک و الگوریتم جمعیت ذرات) پرداخته شده است. نتایج دو سناریوی متفاوت نشان می‌دهد که با افزایش درجه آزادسازی رشد اقتصادی نیز افزایش می‌یابد.

طبقه بندی JEL: C45, C53, F43

واژگان کلیدی: رشد اقتصادی، آزادسازی تجاری، هم‌انباشتگی جوهانسون، الگوریتم وراثتی، الگوریتم

جمعیت ذرات.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
	فصل اول: کلیات تحقیق
۱-۱-۱	مقدمه..... ۲
۲-۱-۱	بیان مسئله..... ۲
۳-۱-۱	ضرورت انجام تحقیق..... ۳
۴-۱-۱	فرضیه‌های تحقیق..... ۳
۵-۱-۱	اهداف تحقیق..... ۳
۶-۱-۱	روش تحقیق..... ۳
۷-۱-۱	روش و ابزار گردآوری اطلاعات..... ۴
۸-۱-۱	روش تجزیه و تحلیل اطلاعات..... ۴

فصل دوم: مبانی نظری و ادبیات موضوع

۱-۲-۱	مقدمه..... ۶
۲-۲-۱	آزادسازی اقتصاد..... ۶
۱-۲-۲	اهداف آزادسازی اقتصادی..... ۷
۲-۲-۲	شاخص‌های آزادسازی اقتصادی..... ۷
۳-۲-۱	آزادسازی تجاری..... ۸
۱-۳-۱	نظر طرفداران و منتقدان تجارت آزاد..... ۹
۲-۳-۱	آزادسازی تجاری و رشد اقتصادی..... ۹
۴-۲-۱	مروری بر مطالعات انجام شده..... ۱۰
۱-۴-۲	مطالعات خارجی..... ۱۱
۲-۴-۲	مطالعات داخلی..... ۱۴

فصل سوم: تصریح مدل

۱-۳-۱	مقدمه..... ۱۸
۲-۳-۱	معرفی و تصریح مدل..... ۱۸
۳-۳-۱	شاخص‌های آزادسازی تجارت..... ۲۳

۲۵.....	۳-۴- الگوریتم‌های ابتکاری.....
۲۸.....	۳-۴-۱- الگوریتم وراثتی.....
۳۱.....	۳-۴-۲- الگوریتم بهینه‌سازی جمعیت ذرات.....
۳۳.....	۳-۴-۳- نقاط قوت الگوریتم‌های ابتکاری.....
۳۴.....	۳-۴-۴- محدودیت الگوریتم‌های ابتکاری.....
۳۴.....	۳-۴-۵- چند نمونه از کاربردهای الگوریتم‌های ابتکاری.....
۳۵.....	۳-۴-۶- استفاده از الگوریتم‌های ابتکاری در اقتصاد.....

فصل چهارم: یافته‌های تجربی تحقیق

۳۹.....	۴-۱- مقدمه.....
۳۹.....	۴-۲- تجارت خارجی در جهان.....
۴۰.....	۴-۳- تجارت خارجی در ایران.....
۴۱.....	۴-۳-۱- صادرات.....
۴۳.....	۴-۳-۲- واردات.....
۴۵.....	۴-۳-۳- حجم تجارت خارجی.....
۴۷.....	۴-۴- معرفی الگو و تخمین آن.....
۴۸.....	۴-۴-۱- خواص آماری داده‌ها.....
۵۰.....	۴-۴-۲- برآورد رابطه بلندمدت برای تولید ناخالص داخلی.....
۵۱.....	۴-۴-۳- تفسیر ضرایب متغیرهای الگو.....
۵۲.....	۴-۴-۴- برآورد ضرایب تعدیل.....
۵۳.....	۴-۴-۵- شوک‌ها و توابع عکس‌العمل آنی.....
۵۵.....	۴-۴-۶- تجزیه واریانس خطای پیش‌بینی.....
۵۷.....	۴-۵- پیش‌بینی با استفاده از الگوریتم‌های ابتکاری.....
۵۸.....	۴-۵-۱- معرفی مدل.....
۶۰.....	۴-۵-۲- مقداردهی اولیه الگوریتم.....
۶۳.....	۴-۵-۳- پیش‌بینی تولید ناخالص داخلی ایران.....
۶۳.....	۴-۵-۴- نتایج پیش‌بینی.....

فصل پنجم: نتیجه گیری

۶۶.....	۱-۵- مقدمه
۶۷.....	۲-۵- آزمون فرضیه‌ها
۶۷.....	۳-۵- نتیجه گیری
۶۸.....	۴-۵- پیشنهاد برای سیاست گذاری
۶۹.....	۵-۵- پیشنهاد برای تحقیق‌های آتی
۷۰.....	منابع
۷۳.....	چکیده انگلیسی

فهرست نگاره‌ها

صفحه	عنوان
۲۷.....	نگاره ۳-۱. تابع نمونه و نقاط بهینه کلی و محلی.....
۲۸.....	نگاره ۳-۲. نمایش یک کروموزم با بیت‌های صفر و یک.....
۲۹.....	نگاره ۳-۳. همبندی دو کروموزم.....
۳۰.....	نگاره ۳-۴. جهش در کروموزم.....
۳۱.....	نگاره ۳-۵. روندنمای الگوریتم وراثتی.....
۳۲.....	نگاره ۳-۶. نمونه‌ای از حرکت ذرات در فضای جستجو.....
۳۳.....	نگاره ۳-۷. روندنمای الگوریتم بهینه‌سازی ازدحام ذرات.....
۴۰.....	نگاره ۴-۱. برخی شاخص‌های کلان اقتصادی در سطح بین‌الملل.....
۴۰.....	نگاره ۴-۲. برخی شاخص‌های کلان اقتصادی در خاورمیانه.....
۴۱.....	نگاره ۴-۳. ترکیب صادرات ایران.....
۴۲.....	نگاره ۴-۴. الف سهم صادرات غیر نفتی از کل صادرات. ب سهم صادرات غیر نفتی از تولید ناخالص داخلی.....
۴۲.....	نگاره ۴-۵. مقایسه عملکرد صادرات غیر نفتی کالا با اهداف پیش‌بینی شده در برنامه سوم و چهارم توسعه.....
۴۳.....	نگاره ۴-۶. مقایسه روند ارزش عملکرد صادرات کالاهای غیرنفتی با اهداف پیش‌بینی شده در برنامه سوم و چهارم توسعه.....
۴۴.....	نگاره ۴-۷. الف واردات ایران. ب. واردات و درآمدهای نفتی به صورت لگاریتمی.....
۴۵.....	نگاره ۴-۸. مقایسه عملکرد واردات کالا و خدمات با اهداف پیش‌بینی شده در برنامه سوم و چهارم توسعه.....
۴۵.....	نگاره ۴-۹. مقایسه روند ارزش عملکرد واردات کالا و خدمات با اهداف پیش‌بینی شده در برنامه سوم و چهارم توسعه.....
۴۶.....	نگاره ۴-۱۰. نسبت حجم تجارت‌صادرات غیر نفتی و واردات به تولید ناخالص داخلی.....
۴۶.....	نگاره ۴-۱۱. ارزش مبادلات بازرگانی خارجی طی سال‌های ۸۵-۱۳۷۹.....
۴۷.....	نگاره ۴-۱۲. ارزش مبادلات بازرگانی خارجی طی سال‌های ۸۵-۱۳۷۹.....
۴۷.....	نگاره ۴-۱۳. رتبه ایران از لحاظ شاخص‌های آزادسازی اقتصادی، فساد مالی و جهانی شدن.....
۴۹.....	نگاره ۴-۱۴. آزمون ریشه واحد در سطح.....
۴۹.....	نگاره ۴-۱۵. آزمون ریشه واحد با یک بار تفاضل‌گیری.....
۵۰.....	نگاره ۴-۱۶. آماره‌های آزمون و معیارهای انتخاب درجه دستگاه VAR در الگوی رشد اقتصادی.....
۵۱.....	نگاره ۴-۱۷. آزمون حداکثر مقدار ویژه برای هم‌انباشستگی.....

- نگاره ۴-۱۸. آزمون تریس برای هم‌انباشتگی..... ۵۱
- نگاره ۴-۱۹. بردارهای هم‌انباشته‌کننده و نرمال شده‌ی آن‌ها..... ۵۱
- نگاره ۴-۲۰. ضرایب تعدیل..... ۵۲
- نگاره ۴-۲۱. اثر تکانه متغیرها روی تولید ناخالص داخلی..... ۵۴
- نگاره ۴-۲۲. توابع عکس‌العمل تولید ناخالص داخلی نسبت به تکانه سایر متغیرها..... ۵۵
- نگاره ۴-۲۳. تجزیه واریانس تولید ناخالص داخلی..... ۵۶
- نگاره ۴-۲۴. نمودار متغیرهای مدل به همراه بهترین خط روند هر متغیر..... ۵۸
- نگاره ۴-۲۵. فرآیند بهینه‌سازی توسط الگوریتم‌های ابتکاری..... ۶۰
- نگاره ۴-۲۶. دوره‌های تخمین و پیش‌بینی..... ۶۰
- نگاره ۴-۲۷. نتایج بدست آمده از *PSO* و *GA* برای مدل غیرخطی..... ۶۱
- نگاره ۴-۲۸. همگرایی دو الگوریتم *PSO* و *GA* بعد از ۱۰۰۰ تولید نسل..... ۶۲
- نگاره ۴-۲۹. مقایسه پیش‌بینی *PSO* و *GA* با مقدار واقعی در مدل غیرخطی..... ۶۲
- نگاره ۴-۳۰. مقادیر واقعی و پیش‌بینی شده توسط *PSO* و *GA*..... ۶۳
- نگاره ۴-۳۱. پیش‌بینی متغیرهای الگو مطابق برنامه چهارم و پنجم توسعه..... ۶۳
- نگاره ۴-۳۲. متوسط نرخ رشد متغیرهای الگو..... ۶۴
- نگاره ۴-۳۳. نتایج پیش‌بینی تولید ناخالص داخلی با استفاده از الگوریتم‌های ابتکاری..... ۶۴

فصل اول

کلیات تحقیق

۱-۱- مقدمه

امروزه یکی از مهمترین دغدغه‌های سیاستمداران و اقتصاددانان، تأثیر پدیده جهانی شدن اقتصاد بر متغیرهای واقعی اقتصاد مانند تولید و اشتغال است. جهانی شدن اقتصاد به معنی همگرایی و ادغام بازارهای اقتصادی از جمله بازار کالا، کار، پول و سرمایه در سطح بین‌الملل است. این مهم با رشد تجارت بین‌الملل، سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، رشد جریان سرمایه در سطح بین‌الملل و افزایش به کارگیری تکنولوژی اطلاعات و ارتباطات در دو دهه اخیر با شدت بیشتری اقتصادهای داخلی کشورهای مختلف را تحت تأثیر قرار داده است. به طوری که اکثر مطالعات در این خصوص نشان می‌دهند که تقریباً کمتر کشوری می‌تواند بدون توجه به تحولات بین‌المللی و جهانی، سیاست‌های بهینه‌ای برای افزایش رفاه، اشتغال، تولید و ... در اقتصاد داخلی خود ایفا کند.

در دهه‌های اخیر، آزادسازی و یکپارچگی، افزایش فعالیت‌های بخش خصوصی، کاهش فعالیت‌های دولتی، کاهش موانع تجاری، کاهش موانع ورود و خروج سرمایه و ... جزء اهداف اساسی دولت‌ها بوده است، و لذا اگر خواهان عدم پذیرش این امورات باشیم یا باید رویکرد اقتصاد بسته را دنبال کنیم یا باید به دنبال نظریات جدید اقتصادی باشیم که جایگزینی برای اقتصاد بازار آزاد باشد و به دلیل اینکه هم اکنون پذیرش اقتصاد بسته در اکثر مطالعات و تجربیات مردود است و همچنین به دلیل عدم وجود نظریه جدید اقتصادی که به لحاظ ارزشی بر نظریه اقتصاد باز ترجیح داده شود، بهترین انتخاب حرکت به سوی اقتصاد باز و "جهانی شدن" است.

به همین منظور در این تحقیق سعی می‌شود با بررسی آزادسازی تجاری به عنوان یکی از پیامدهای جهانی شدن اقتصاد از یک طرف و عوامل موثر بر تولید ناخالص داخلی از طرف دیگر، نقش این پدیده بر تولید در ایران مورد آزمون قرار گیرد و نتایج به دست آمده می‌تواند راهکارهایی را برای کاهش اثرات منفی و افزایش اثرات مثبت آن ارائه کند. در این مجموعه در مرحله اول بعضی از مطالعات پیرامون آزادسازی تجاری بررسی شده است. در مرحله دوم ساختار تولید و عوامل مؤثر بر آن به لحاظ عملی و تئوری نیز شناسایی شده و سپس به طور مفصل به شناسایی شاخص‌های آزادسازی پرداخته شده است. در ادامه چگونگی تأثیر پدیده آزادسازی بر تولید ناخالص داخلی در حالت خاص کشور ایران بررسی شده است.

۱-۲- بیان مسئله

جهانی شدن واژه‌ای رایج در دهه ۹۰ است که به عنوان روندی از دگرگونی که از مرزهای سیاست و اقتصاد فراتر می‌رود و علم و فرهنگ و شیوه زندگی را نیز در بر می‌گیرد، استفاده می‌شود. شناخت جهانی شدن برای کشورهایی که بر حفظ ارزش‌های فرهنگی خود اصرار می‌ورزند و در صحنه‌ی سیاست بین‌الملل به گونه‌ای مستقل از قدرت‌های برتر عمل می‌کنند، برای شناخت تهدیدها و بحران‌هایی که این پدیده به دنبال دارد بسیار مهم است. از سوی دیگر ارزیابی مهم‌ترین بُعد این پدیده، یعنی جهانی شدن اقتصاد برای شناخت خطرها و فرصت‌هایی که ادغام اقتصادی برای کشورهای در حال توسعه به ارمغان می‌آورد، اهمیت دارد. این کشورها برای پی‌ریزی سیاست توسعه پایدارشان، به دیدی روشن نسبت به تحولات نوین اقتصادی جهان نیاز دارند.

ارتباط میان آزادسازی تجارت و رشد اقتصادی یکی از مباحث جدی برای کشورهای دنیا بالاخص کشورهای در حال توسعه می باشد. ایران به عنوان یکی از کشورهای در حال توسعه به تدریج تحت تأثیر شرایط آزاد سازی تجاری قرار می گیرد که عضویت در *WTO* یکی از آن نشانه هاست. بنابراین شناخت اثر آزاد سازی تجاری بر متغیرهای اقتصادی کشور حائز اهمیت است. از این رو، مشخص شدن تأثیر آزاد سازی تجاری بر رشد اقتصادی از اهمیت ویژه ای برخوردار است.

تئوری های جدید رشد در حمایت از موضوعاً تأثیر مثبت آزادسازی تجاری بر رشد اقتصادی مدعی هستند که کشورها به واسطه ی تجارت بین الملل به تکنولوژی بالاتری دست می یابند و ناظر رشد بیشتری خواهند بود. تحقیق حاضر نیز سعی دارد به بررسی اثر آزاد سازی تجارت بر رشد اقتصادی و پیش بینی آن با استفاده از روش های نوین پردازد. سوالاتی که در این تحقیق به دنبال پاسخگویی به آن است عبارتند از:

- ۱- آیا آزاد سازی تجاری موجب افزایش رشد اقتصادی در ایران می شود؟
- ۲- چشم انداز آینده رابطه بین آزادسازی تجاری و رشد اقتصادی چگونه است؟

۱-۳- ضرورت انجام تحقیق

بررسی این امر که آیا آزادسازی باعث افزایش رشد اقتصادی کشورهاست یا خیر؟ و اگر پاسخ مثبت است دلیل آن چیست، از اهمیت ویژه ای برخوردار می باشد. تعیین رابطه ی بین این دو می تواند در خصوص سیاست گذاری برای آزادسازی تجاری راه گشا باشد. لذا تحقیق حاضر سعی دارد تا به بررسی ارتباط آزادسازی تجاری بر رشد اقتصادی در ایران پردازد.

۱-۴- فرضیه های تحقیق

- ۱- آزاد سازی تجاری باعث افزایش رشد اقتصادی در ایران می شود.
- ۲- پیش بینی آینده به روش الگوریتم های ابتکاری نشان می دهد که با افزایش درجه آزادسازی تجاری رشد اقتصادی ایران نیز افزایش می یابد.

۱-۵- اهداف تحقیق

- ۱- بررسی رابطه بین آزادسازی تجاری با رشد اقتصادی در ایران
- ۲- پیش بینی تأثیر آزادسازی تجاری بر رشد اقتصادی

۱-۶- روش تحقیق

برای پاسخ گویی به سوالات مطرح شده ابتدا مدل رشدی مطابق با شرایط ایران تصریح می گردد و به کمک معرفی شاخص های آزادسازی تجاری تأثیر آن بر رشد اقتصادی تعیین می گردد. پس از مشخص شدن این رابطه سعی می شود به کمک روش های نوین بهینه یابی از جمله الگوریتم وراثتی و جمعیت ذرات به پیش بینی تأثیر آزادسازی بر رشد اقتصادی پرداخته می شود.

استفاده از روش‌های غیر کلاسیک در شناسایی مدل و پیش‌بینی رفتار سیستم‌های پیچیده مدت‌هاست در محافل علمی و حتی حرفه‌ای متداول و معمول شده است. الگوریتم وراثتی (*GA*) و جمعیت ذرات (*PSO*) به عنوان دو روش بهینه‌یابی، با الهام از پدیده‌های جهان خلقت، در سال‌های اخیر مورد استفاده محققین در علوم مختلف قرار گرفته است. الگوریتم وراثتی مبتنی بر نظریه تکامل طبیعی داروین، ابتدا توسط هالند (۱۹۷۵) پیشنهاد شد و سپس گلدبرگ (۱۹۸۹) آن را توسعه داد. در مقابل، جمعیت ذرات در سال ۱۹۹۵ توسط کندی و البرهارت و با الهام از حرکت پرندگان و ماهی‌ها مطرح شد.

۱-۷- روش و ابزار گردآوری اطلاعات

اطلاعات جمع‌آوری شده از منابع کتابخانه‌ای و آمارنامه‌ها و آمارهای منتشر شده توسط سازمان‌های اقتصادی داخلی و بین‌المللی برای دوره زمانی ۸۵-۱۳۴۵ گردآوری شده است

۱-۸- روش تجزیه و تحلیل اطلاعات

برای انجام آزمون فرضیات از روش‌های اقتصادسنجی استفاده می‌شود و برای پیش‌بینی از روش‌های الگوریتم وراثتی و جمعیت ذرات کمک گرفته می‌شود. عملیات مذکور توسط نرم‌افزارهای *Eviews*، *Microfit* و *MATLAB* انجام می‌شود.

فصل دوم

مبانی نظری و

ادبیات موضوع

۲-۱- مقدمه

یکی از پدیده‌های قابل توجه دهه‌ی اخیر در اقتصاد جهانی، ادغام رو به افزایش اقتصادها در سطح جهان می‌باشد. اقتصاد جهان شاهد بین‌المللی شدن روزافزونی است که آثار آن را می‌توان در افزایش بازرگانی بین‌المللی، جهانی شدن تولید و جریان سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی ملاحظه کرد. رشد متوسط سالانه مبادله کالا در سطح جهان، دو برابر رشد تولید جهانی در نیمه دوم دهه‌ی ۱۹۸۰ بوده است. این نسبت در نیمه اول دهه‌ی ۹۰ به سه برابر افزایش یافته است (جعفری صمیمی و سینا ۱۳۸۴).

جهانی شدن واژه رایج دهه‌ی ۱۹۹۰ میلادی است. جهانی شدن فرآیندی است از تحول که مرزهای سیاسی و اقتصادی را کم‌رنگ می‌کند ارتباط را گسترش می‌دهد و تعامل فرهنگ‌ها را افزون می‌نماید. جهانی شدن پدیده‌ای چند بعدی است، که آثار آن قابل تسری به فعالیت‌های اجتماعی، سیاسی، اقتصادی، حقوقی، فرهنگی، نظامی و فناوری است و همچنین فعالیت‌های اجتماعی همچون محیط زیست را متأثر می‌کند.

در تبیین مفهوم جهانی شدن نوید داده شده است که این فرآیند موجب ارتباط بیشتر میان نقش آفرینان جهانی، پیشرفت‌های اساسی در زمینه ارتباطات، حذف موانع تجاری، رشد سریع اقتصاد، افزایش سطح زندگی، سرعت گرفتن نوآوری‌ها و ارتقای فناوری و ایجاد فرصت‌های بیشتر برای همگان می‌شود.

در تعریف جهانی شدن بیش از هر چیز مفهوم و جنبه اقتصادی آن غلبه دارد و دلیل آن ناشی از تکامل یافتگی بیشتر بعد اقتصادی جهانی شدن بر سایر ابعاد و جنبه‌های آن، و تقدم زمانی وقوع آن می‌باشد. به همین دلیل به مقوله جهانی شدن بیشتر با نگاه اقتصادی نگریسته می‌شود. در بعد اقتصادی می‌توان گفت جهانی شدن نوعی نظام بازار آزاد اقتصاد است که حتی به صورت تحمیلی در برخی وجوه روی می‌دهد. یکی از اهداف بنیادی جهانی شدن در عرصه اقتصاد، از میان رفتن مرزهای اقتصادی و حذف موانع حقوقی- قانونی در کشورهاست به گونه‌ای که سرمایه‌ها به صورت آزاد در گردش درآیند. نکته دوم در بعد اقتصادی جهانی شدن، حذف موانع و مرزهای گمرکی و جهانی شدن رقابت‌هاست. وجود سازمان تجارت جهانی که تا پایان دومین سال قرن بیست و یکم ۱۴۴ کشور دنیا به آن پیوسته‌اند، مهم‌ترین جلوه جهانی شدن اقتصاد است. برآوردها نشان می‌دهد که تا سال ۲۰۰۵ میلادی بیش از ۹۵ درصد مبادلات اقتصادی و تجاری عالم، در چارچوب سازمان تجارت جهانی اتفاق خواهد افتاد و این به معنی تغییر ماهیت اقتصاد در اثر پدیده جهانی شدن است. در مجموع می‌توان نتیجه‌گیری کرد که بعد اقتصادی جهانی شدن از دیگر ابعاد آن پیچیده‌تر است. به علاوه نسبت به سایر ابعاد جهانی شدن قدمت بیشتری دارد.

۲-۲- آزادسازی اقتصاد

آزادسازی، شامل مجموعه اقداماتی به منظور برداشتن کنترل‌های دولتی از بازارهای مالی، کالا و خدمات، کار و بخش خارجی و واگذاری آن به مکانیسم بازار می‌باشد. اهم این اقدامات عبارتند از:

۱. برداشتن کنترل از بازارهای مالی
۲. رهاسازی قیمت‌های تحت کنترل و واگذاری تعیین قیمت به نیروهای بازار

۳. حذف یارانه و تعدیل قیمت‌های یارانه‌ای
۴. گرایش به نظام ارزی شناور مستقل یا شناور نظارت شده
۵. تغییر رسمی ارزش پول
۶. آزادسازی تجارت خارجی و برداشتن انواع تعرفه‌های تجاری و محدودیتهای مقداری
۷. استفاده از مشارکت سرمایه‌گذاران و استقرار خارجی
۸. آزاد شدن نرخ سپرده‌های بانکی

۲-۲-۱- اهداف آزادسازی

۱. رشد اقتصادی
۲. بررسی تطبیقی آزادسازی تجارت
۳. رسیدن به اشتغال کامل
۴. ثبات قیمت‌ها
۵. موازنه پرداخت‌ها
۶. رفاه اجتماعی

۲-۲-۲- شاخص‌های آزادسازی اقتصادی

اندازه‌گیری کمی درجه آزادی فعالیت‌های اقتصادی، مستلزم تعیین شاخص‌هایی است که این شاخص‌ها، خود تبلوری از معیارهای عینی اقتصادی باشد. ایجاد این شاخص‌ها برای اولین بار در اواخر دهه‌ی ۱۹۸۰ به وسیله بنیاد هریتیج^۱ مورد مطالعه قرار گرفت و از سال ۱۹۹۴، در قالب درجه‌بندی کشورهای مختلف به لحاظ شاخص آزادسازی اقتصادی به طور سالانه انتشار می‌یابد. به طور کلی بنیاد هریتیج شاخص‌هایی برای آزادسازی معرفی کرده است که عبارتند از:

۱. سیاست‌های تجاری،
۲. بار مالی دولت،
۳. دخالت دولت در اقتصاد،
۴. سیاست پولی،
۵. جریان سرمایه و سرمایه‌گذاری خارجی،
۶. قوانین بانکداری و قوانین مالیه،
۷. دستمزدها و قیمت‌ها (به اضافه یارانه‌ها)،
۸. حمایت از حقوق مالکیت،

۹. قوانین و مقررات مربوط به راه‌اندازی کسب و کار، که در برگیرنده‌ی قوانین کار و زیست محیطی نیز می‌شود،

۱۰. فعالیت بازارهای غیر رسمی.

با استفاده از مقادیر شاخص‌های جزئی برای هر کشور، امتیازاتی (از یک تا پنج) در خصوص شاخص ده‌گانه مزبور تعیین می‌گردد و میانگین این امتیازات، جایگاه اقتصادی هر کشور را در سطح جهان به دست می‌دهد. کمترین امتیاز، بیانگر حداکثر درجه آزادی اقتصادی و بالاترین امتیاز نشان‌دهنده فقدان آزادی اقتصادی می‌باشد. تجربه بسیاری از کشورهای در حال توسعه نشان می‌دهد که آنها با مشکلات عدیده‌ی ساختاری و بی‌ثباتی در اقتصاد کلان روبه‌رویند و اقتصاد اکثر آنها توسط دولت کنترل و اداره می‌شود. میانگین نمره‌ی آزادسازی در اکثر کشورهای در حال توسعه بیش از ۳ گزارش شده است که نشان‌دهنده‌ی وابستگی شدید اقتصاد آنها به دولت است (جعفری صمیمی و سینا ۱۳۸۴). در یک کلام، بهبود اقتصاد در دو بعد داخل و خارج یعنی در بعد داخل از طریق آزادسازی قیمت‌ها، آزادسازی مالی و توجه ویژه به هزینه‌های اجتماعی سیاست‌های تعدیل ساختاری در فرایند آزادسازی اقتصادی و در بعد خارج از طریق آزادسازی تجاری، آزادسازی حساب سرمایه و بخش مالیه و بهبود سرمایه‌گذاری‌ها در منابع انسانی و فیزیکی، از طریق افزایش کارایی و بهره‌وری پس‌اندازهای داخلی و خارجی (سرمایه‌گذاری‌های خارجی) و آزادسازی نرخ ارز همگی در آزادسازی اقتصاد از اهمیت به‌سزایی برخوردارند.

۲-۳- آزادسازی تجاری

سیاست‌های تجاری یک کشور آن دسته از عواملی هستند که بر روابط تجاری کشور با سایر کشورهای جهان تأثیر می‌گذارند. در حدود سال ۱۸۱۷ دیوید ریکاردو با انتشار تئوری مزیت نسبی موفق شد دیدگاه مرکانتیلیست‌ها^۱ را نسبت به سیاست‌های تجاری با سایر کشورها تغییر دهد و طبیعتاً برداشت دولت از سیاست‌های کنترل، نسبت به حفظ ثروت ملی با تحول روبرو گردید و بدینسان مرکانتیلیست‌ها مفاهیم تجارت آزاد و روابط اقتصادی، ساختار جدیدی از اداره امور کشور را در دست گرفتند. آنگاه به تدریج تا اواخر قرن نوزدهم، تجارت آزاد به صورت یک فلسفه غالب بر ساختار اقتصادی جهان سایه افکند. اما با شروع رکود بزرگ مفهوم تجارت آزاد جایگاه خود را از دست داد و دولت‌ها برای رهایی از رکود تورمی، به سیاست‌های حمایتی روی آوردند و در نتیجه حجم تجارت بین‌الملل به شدت کاهش یافت (سال‌های ۳۳-۱۹۲۹).

بدیهی است که با شروع جنگ جهانی دوم جنبش‌های آزادسازی اقتصادی قطع گردید و پس از جنگ، سازمان‌های بین‌المللی پا به عرصه وجود گذاشتند که هر یک به شکلی توانستند زمینه ارتباطات بین‌المللی را توسعه بخشند و موانع رشد تجارت را از سر راه بردارند.

دنیای تجارت در چند دهه‌ی اخیر با تغییرات عمده‌ای روبرو گردیده، به طوری که امروز می‌توان اظهار نمود که ۲۰ درصد تولیدات کل جهان در بازارهای بین‌المللی عرضه می‌شود. با وجود این هنوز برخی از کشورهای در

^۱ Mercantilists

حال توسعه بر این باورند که مسیر رشد از طریق تجارت نیست، در حالی که صادرات می‌تواند بخش هدایت کننده رشد به حساب آید. در یک گزارش بانک جهانی، اینطور استدلال شده است که تجربه ۵۰ ساله کشورهای منطقه اسکاپ با رژیم‌های حمایت‌گر، با اشکال مختلف مداخله در تجارت نشان می‌دهد: آن دسته از کشورهای محدودیت‌های کنترل تجاری کمتری را اعمال نموده‌اند، از رشد بیشتری برخوردار بوده‌اند. در قرن ۱۹، برداشت از تجارت این بود که موتور محرکه رشد است. در حالی که رابطه مبادله در اواخر قرن بیستم کاملاً تغییر نموده و ابزار بسیار مناسبی برای توسعه منطقه‌ای و سپس برای توسعه روابط انسانی در دهکده جهانی فراهم گردیده است.

۲-۳-۱- نظر طرفداران و منتقدان تجارت آزاد

در مورد آزادسازی تجارت بین‌المللی دو گرایش عمده میان اقتصاددانان وجود دارد:

گرایش اول: کلاسیک‌ها طرفدار تجارت آزاد هستند. آدام اسمیت^۱ معتقد است تنها آن دسته از ملل که شرایط تجارت آزاد را بپذیرند به رشد اقتصادی دست می‌یابند. وی تجارت آزاد با کشورهای پیشرفته را توصیه می‌کند چون تجارت آزاد به عنوان موتور رشد اقتصادی عمل می‌کند. کلاسیک‌ها و نئوکلاسیک‌ها نیز با پیروی از اسمیت، از تجارت آزاد پیروی می‌کنند.

گرایش دوم: موضع اقتصاددانان مخالف و منتقد نظام تجارت آزاد را می‌توان به دو دسته تقسیم کرد:

۱. فردریک لیست^۲ پایه‌گذار مکتب تاریخی آلمان و پیروانش که نظام تجارت آزاد را به کل نفی نمی‌کنند بلکه پیوستن به آن را در شرایط خاص و در صورت یکسان بودن قدرت انحصاری و اقتصادی کشورهای درگیر مناسب می‌دانند. به نظر آن‌ها در شرایطی غیر از این، تجارت سبب نابودی صنایع داخلی می‌شود.

۲. اقتصاددانان طرح کننده نظام مرکز-پیرامون (مانند راثول پریش^۳ و هانس سینگر^۴ اساساً تجارت آزاد را به ضرر کشورهای در حال توسعه دانسته توصیه می‌کنند این کشورها دوره‌ای را به اجرای راهبرد تجاری جایگزینی واردات اختصاص دهند تا آثار منفی تجارت بر توسعه‌ی آن‌ها به حداقل برسد.

۲-۳-۲- آزاد سازی تجاری و رشد اقتصادی

مطالعات اقتصادی خاطر نشان می‌سازد که یک اقتصاد کاملاً آزاد به احتمال بسیار قوی نسبت به یک اقتصاد شدیداً مهار شده برتری پارتویی دارد (رحیمی بروجردی ۱۳۸۶). مشاهدات کاربردی باز بودن تجارت خارجی می‌تواند به بصیرت‌های نظری در نوع سیاست‌های اقتصادی منتهی شود که ملازم فراگرد رشد اقتصادی می‌باشد. در این زمینه کاهش محدودیت‌های کمی، سیاست‌های محتاطانه‌ی اقتصاد کلان، سیاست‌های دولت و ثبات سیاسی نقش تعیین کننده‌ای در توجیه رابطه‌ی رشد اقتصادی و درجه‌ی باز بودن تجاری یک اقتصاد دارد.

1- Adam Smith
2- Fredric List
3- Raul Perbish
4- Hans Singer